

Анотація

Лисова О.М. Деятельность художественных центров украинцев Словакии

Исследуется деятельность художественных и образовательных центров украинцев на территории Словацкой Республики. Выяснено значение этих организаций для развития культурного сотрудничества, проанализировано направления и формы их деятельности, выявлены украинские культурные центры, которые функционируют в Словакии.

Ключевые слова: культурные центры, Словакия, деятельность, общество, украинцы-русины, образование, национальность.

Надійшла до редакції 10.11.2014 р.

УДК 78.072.3

Т.П. Фішер

**КОНЦЕРТНЕ ЖИТТЯ ЛЬВОВА ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
У СВІТЛІ ПРЕСИ**

Постановка проблеми. Існує стереотип про другорядне значення мистецького життя воєнного періоду, і як наслідок – його неясність, не насиченість, низький професійний та художній рівень. Однак, аналіз музичних публікацій на шпальтах газети «Львівські вісті» доводить несправедливість подібного твердження та дозволяє відтворити історично справедливу картину концертного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі публікацій різних видань є кілька досліджень про окремі аспекти мистецького життя Галичини 1941-1943 рр.: вшанування пам'ятних дат (наприклад, ювілей М. Лисенка), діяльність певних колективів, публіцистика вибраних авторів, оперні постановки. Однак, важливо систематизувати ці матеріали і таким чином сформувати уявлення про загальний стан концертного життя, тому будь-які рецензії на оперні вистави не беруться до уваги у даному дослідженні.

Формулювання мети статті. Метою розвідки є реконструкція концертного життя Львова 1941-1943 рр., виявлення значення окремих подій для тогочасного суспільства; спроба співвіднести їх з новими історичними та ідеологічними умовами, простежити деякі особливості розвитку музичної критики.

Виклад основного матеріалу. Вивчаючи культурні процеси в неоднозначні, непроті історичні періоди можна знайти відповіді на складні запитання та спростувати чимало міфів. Одним із таких періодів для Львова – культурної столиці Галичини, були 1941-1943 рр. – час німецької окупації.

До початку війни у Львові було добре організоване і високопрофесійне музичне життя. В очах німців Львів став «зоною культурного відпочинку». Таким чином окупанти забезпечили військовому керівництву культурне дозвілля та водночас одержали можливість маніпулювати свідомістю населення, насаджуючи власну культуру. Тому нове керівництво хоч і контролювало, але не руйнувало систему культурного життя, навіть надавало певні переваги творчим ініціативам української громади. Майже всі музичні інституції, засновані до 1939 р., продовжили свою діяльність: Український Центральний комітет (кер. – В. Кубійович), «Український мистецький клуб» (М. Голубець), «Спілка композиторів України» (С. Людкевич), Театр опери та балету, Драматичний театр, Театр малих форм «Веселий Львів»; Радіокомітет та газета «Львівські вісті» (О. Боднарівич).

Для друкованих мас-медіа настали не найкращі часи, адже реформа нової влади спричинила скорочення обсягів видавництва та застій музичної критики – після реорганізації під пильним оком німецької цензури у Львові функціонували два видання: щоденна газета «Львівські вісті» та «Gazeta Lwowska». Нова ідеологія скоригувала стиль критики: на зміну компетентним, гострим і дошкульним думкам прийшли описові, схвальні відгуки. В результаті, деякі автори перестають писати (С. Людкевич), інші починають висловлюватись значно сухіше та стриманіше (В. Витвицький) або пишуть матеріали виключно просвітницького характеру (В. Барвінський). Однак, ані різке скорочення видань, ані жорстка цензура та офіційна заборона критики не мали суттєвого впливу на кількісні і якісні показники музичних публікацій. Тогочасна музична критика – не лише компетентна, а й вимоглива, що дозволило їй і інформувати про перебіг подій, і впливати на формування громадської думки. Для музичних новин виділили дві рубрики: «Що приносить день» та «З концертної зали». Під розгорнуті рецензії редакція виділяла сторінку, в залежності від актуальності та масштабу події. Жанровий спектр та тематичні блоки публікацій усталилися ще в 20-30 рр. ХХ ст.: інформативно-рекламні, фахово-аналітичні, проблемно-теоретичні, присвячені питанням музичного стилю, виконавства, фольклористики, історії, інтерв'ю з виконавцями. Серед авторів, що дописували у зазначений час – В. Витвицький, В. Барвінський, З. Лисько та Р. Сливка, Б. Олександрівський, І. Копач.

Що стосується самого музичного життя, то одним із найактивніших його чинників було Львівське радіо. З газет дізнаємося про налагоджену систему музичних передач на місцевій радіохвилі, яка збереглася майже до кінця 1941 р. Щоденно в ефірі відбувалося п'ять-шість концертів. Наприклад, у анонсі радіопередач на неділю 20 липня 1941 р. зазначено: «9:30-10:00 – концерт Церковної музики; 11:15-12:00 – камерна музика; 12:20-12:50 – концерт солістів С. Гаврищук та В. Тисяка; 17:30-18:00 – концерт з творів Стеценка та Леонтовича»

у виконанні хору Львівського радіо; 19:15-19:30 – концерт з творів композитора Сібеліуса; 22:00-23:00 – балетна музика» [21]. Згодом кількість музичних передач і регулярність ефірів значно скоротилась. Уже на початку 1942 р. за музичними передачами закріпився стабільний час: 10:30-11:00. Критики з невідомих причин мало пишуть про радіоконцерти, тому судити про мистецький рівень цих передач можемо з відгуків на виступи виконавців на сцені Опери, концертних естрадах. Художній рівень цих передач був високий, адже з Львівським радіо співпрацювали найкращі творчі колективи і виконавці: симфонічний оркестр М. Колесси; оркестр «для розваги» Л. Туркевича; мішаний хор, вокальний октет та квартет Є. Козака; вокальний ансамбль О. Курочки; вокалісти-солісти І. Паторжинський, І. Туркевич-Мартинцева, О. Петрусенко, З. Гайдай, Д. Йоха, Л. Рейнарович, М. Антонович, Л. Німців, Л. Черних, М. Сабат-Свірська, С. Гавришук, О. Бандрівська, Є. Курилович-Чапельська; піаністи Р. Сімович, Г. Левицька, В. Барвінський, М. Лисенко, скрипалі Р. Криштальський, Л. Деркач, Д. Ойстрах, Р. Сагор, В. Цісик, Й. Москвичів, М. Лепкий; бандуристи З. Штокалко, В. Сінгалевич, В. Юркевич; віолончелісти П. Пшеничка, Б. Задорожній, О. Березовський та ін.

Репертуар великого музичного колективу вражаючий: достатньо великий пласт зарубіжної та української музики (уривки з опер Р. Вагнера, Б. Сметани, Ф. Легара та Й. Штрауса, музика Й.С. Баха, Й. Брамса, В. А. Моцарта, Й. Гайдна, Л. ван Бетовена, Г. Берліоза, Ф. Шуберта, Ф. Ліста, Е. Гріга, К. Стеценка, М. Леонтовича, М. Лисенка, Н. Нижанківського, Є. Козака, В. Барвінського, С. Людкевича, П. Ніщинського, Д. Бортнянського).

Ще одна важлива ділянка – симфонічні та камерні концерти. В місті діяли два колективи: оркестр Оперного театру під орудою Л. Туркевича та оркестр під орудою М. Колесси. Про високий виконавський рівень останнього свідчить рецензія В. Витвицького на концерт 6 липня 1941 р.: «...Аж по буквально двох днях незвичайно живої організаційної підготовки, по перших пробах молода оркестра виступила із своїм першим концертом. [...] У програмі була увертюра до «Егмонта» і перша частина Третьої симфонії Бетовена, та увертюра до опери «Севільський цирюльник» Россіні. Перший концерт новозложеної оркестри під управою диригента Миколи Колесси пройшов з повним успіхом» [3]. Рецензенти описують виключно найочікуваніші прем'єри, такі як виконання IX симфонії Л. Бетовена, якою відкривався симфонічний сезон 1942 р. Концерт повторили три рази, про що пише В. Барвінський: «Виконано у Львові IX симфонію Бетовена, увертюру Леонора III з участю солістів Е. Поспієвої, Л. Черних, З. Дольницького та В. Тисяка, оперного хору, сполучених хорів інституту Народної Творчості та підкріпленої симфонічної оркестри [...], підготовчу працю ведено не тільки в оперному театрі під кермою Л. Туркевича, а й з хорами ІНТ під кермою дир. Сапруна, а потім це все передано в руки Фріца Вайдліха – прекрасного вимогливого музики. Ф. Вайдліх силою своєї індивідуальності зумів витиснути стільки «музичної крові» від усіх виконавців. Зокрема же оркестра досягла під його проводом надзвичайного рівня звукових нюансів та насичення ритмічної гнучкості, виразового багатства і глибини. Увертюра Леонора III також була виконана прямо зразково» [1].

Важливу роль виконувало Краєве Концертне Бюро, яке організувало по 2-3 концерти в тиждень. Всього за два роки відбулось майже 700 концертів по всій Галичині. Програма подібних вечорів складалася з камерно-інструментальних чи камерно-вокальних творів зарубіжних і українських композиторів. На сцені Інституту народної творчості виступали артисти Львівського радіо, Оперного театру. На запрошення Концертного Бюро побували з концертами українські зірки європейської сцени: тенор О. Руснак (Мюнхен), баритон З. Дольницький, віолончелістка Х. Колесса (Прага), сопрано І. Іваницька-Синенька (Берлін), враження від концертів яких описує Б. Кудрик. Більше уваги приділено інформації про музичні твори, аніж їхній інтерпретації, виступ Х. Колесси охарактеризований скупом: «Ця точка це один її тріумф. (про виконання концерту Сі-бемоль мажор Л. Боккеріні)» [7] і ще: «Питома її правдиво жіноча грація робить її справжньою інтерпретаторкою цього роду музики (про концерт Л. Боккеріні)».

Завдяки рецензіям Б. Кудрика в історії закарбувалися концерти співака О. Руснака, який приїхав на гастролі до Львова у липні 1942 р. Відгук на прощальний концерт вирізняється відсутністю будь-якого критичного зауваження, жодного вислову про якість виконання, окрім: «...дав артист арію з медаліоном з «Чародійського флету» Моцарта, розуміється, в рівно знаменитому виконанні, як й інші арії старих класиків» [12]. Знамениту характеристику співакові подає Г. Л. (Галя Левицька): «...а той Голос! Двадцять років проминуло з того часу, коли ми чули його вперше у Відні. Вже тоді гороскопи були якнайкращі. А потім у Львові (мабуть 1933 рік) – це вже була оперна слава! Сьогодні культура цього голосу – це одна радість...Незрівнянна певність у атакуванні, м'якість у переливах, логіка фрази, відсутність всякої випадковості, продуманість музичної лінії, а перед усім неначе в камені коване слово» [4]. Натомість речиталь З. Дольницького на сцені Опери, одержав критичну оцінку в розгорненому відгуку. Кудрик схвально висловлюється про саму програму, а щодо самої критики – маємо приклад переходу від стриманого зауваження до більш рішучої критики, щоправда висловлює її в дуже м'якій манері: «В нашого артиста тембр голосу що правда не Вагнерівський – але виконання повне поваги, як цього вимагає стиль». «Широкий Лисенківський стиль утерпів у виконанню артиста через нервові, підіграні темпа, що місцями викликували навіть ритмічний розлім з акомпаніментом» [11].

Багато уваги приділили великомасштабному проекту Краєвого концертного бюро – святкуванню сторіччя М. Лисенка, до якого готувалися 5 років (тобто ще задовго до приходу радянської влади і гітлерівців!). Для цього створили спеціальний ювілейний комітет на чолі з В. Барвінським. Концерти мали відбуватись впродовж 1942 р. Апофеозом став фінал Першого краєвого конкурсу хорів. Цю важливу подію висвітлювали кілька видань, події моніторилися щоденно. До участі у конкурсі народних хорів зголосилися майже 1000 колективів, що свідчить про потужний аматорський хоровий рух.

Після завершення конкурсу видали альманах з фотознімками всіх хорів. На завершення змагань у Львові відбувся концерт-фестиваль хорової пісні в залі Оперного театру, що завершився спільним виступом всіх 32 колективів-лауреатів. Квитки розпродали за день до свята, тому організатори повторили його у Стрийському парку. Також 1942 р. на хвилях радіо частіше лунала музика М. Лисенка. До святкування також долучилися учні ДМШ при ВМІ ім. М. Лисенка: 21 липня в залі Інституту (вул. Шашкевича, 5) відбувся вечір вокальної та фортепіанної музики композитора у виконанні Г. Левицької та О. Бандрівської.

Значна кількість заходів зазначеного періоду була пов'язана з вшануванням особистості не менш знакової для української громадськості – Т. Шевченка. Маємо можливість відтворити повний сценарій подій. В 1942 р. програма вшанування виглядала скромно: лише в № 180 від 14.03. вміщена коротка замітка «Шевченківський вечір у радіо» за підписом «от» (Остап Тарнавський). З повідомлення відома програма вечора, на завершення якої прозвучала кантата Д. Січинського «Лічу в неволі». Автор не подає оцінки виконання жодного твору, окрім лаконічної фрази про інтерпретацію кантати: «Ця остання пісня зробила велике враження» [14].

Багатшою є панорама 1943 р. Заздалегідь, ще 27 лютого на перших сторінках газети з'являються статті просвітницького характеру на шевченківську тематику («Перед Шевченковими роковинами»). Ще активніше дописують про Шевченка у березні. З 10 березня щодня знаходимо нові оголошення про перебіг подій. Автор під криптонімом «К» (Б. Кудрик) подає коротку рецензію на концерт, що відбувся 14.03: «У виконанні гарно і вміло підібраної програми брали участь дітлахи місцевої народної школи і мішаний хор під диригуванням пана Омеляна Сенюка, управителя та адміністратора Оселі УЦК. Свято розпочалося відспіванням «Заповіту», який виконав мішаний хор [...] Далі переплітались по черзі виступи хору, декламації і рецитації молоді і шкільної дітвори. Мішаний хор під управлінням п. О.Сенюка виконав з помітним відчуттям три пісні до слів Т. Шевченка «Ой з-за гори кам'яної», «Замело тебе, Україно» і «Садок вишневий» [15]. У випусках за 24 та 27.03. є повідомлення про Шевченківські ранки в садочках. Найбільшу цінність мають рецензії В. Барвінського «Шевченківське свято у Львові. Шевченко – Людкевич: «Кавказ» (виконання відбулося у залі Оперного театру при наповненій всцерьф залі 14-15 березня), та стаття В. Витвицького «Кавказ Людкевича» з докладним аналізом кантати-симфонії.

Кульмінацією святкувань став 1944 рік – 130 річниця від дня народження Шевченка. На базі Літературно-Мистецького клубу організовано конференцію «Поклін Шевченкові», а також цикл лекцій – доповідей Союзу українських письменників На хвилях радіо трансливалася передача «Сила Шевченкового слова» (за участю В. Блавацького, Л. Рейнарівича, Р. Савицького). Об'єднання професійних студентів України ім. А. Коцька влаштує вечір пошани 19.03. на сцені Театру опери та балету, про що відомо з анонсу у № 780. В кількох наступних номерах видання вміщено ще кілька публікацій, зокрема відгуки на вечір Літературно-Мистецького клубу 17 березня. Про це пише автор під криптонімом Л., який у короткому інформативному повідомленні вказує лише повну програму концерту, без жодної характеристики музичних творів чи власне виконання. Сам захід – унікальне мистецьке явище: спроба відтворити подібну академію в Петербурзі, на якому виконувались парафрази улюблених музичних творів поета. Прозвучали увертюра з опери «Вільгельм Телль», марш із симфонічної фантазії Ф. Ліста «Мазепа», молитва з опери «Марія ді Ріган» Г. Доніцетті та декілька народних пісень, які любив Шевченко. У якості виконавця виступив «доктор Б. Кудрик», який опрацював перелічені твори, виконав їх і зробив короткі коментарі до кожного номеру програми. Справжнім досягненням була постановка опери М. Аркаса «Катерина» в Станіславівському театрі (суч. Івано-Франківськ). Ця прем'єра – повторна після майже тридцятилітнього забуття (вперше її поставила трупа М. Кропивницького у Миколаєві, 1900 р.).

Невід'ємна сторінка концертного життя Львова – концерти класичної музики на сцені Німецького театру (діяв як одна з чотирьох установ Львівської опери). Єдиним публіцистом, який співпрацював із німецькою концертною естрадою, був Б. Кудрик. Завдяки Кудрику залишився творчий портрет диригента Ф. Вайдліха.

На прикладі цієї рецензії можна простежити вплив ідеологічного тиску на митців, адже рецензент використовує особисті переваги диригентського стилю Вайдліха, для того щоб показати культуру німців у кращому світлі: «Додамо ще одну рису – поміркованість у темпі й динаміці, відсутність усяких так званих блискучих ефектів, що ними так радо брали слухачів різні советські диригенти» [8]. Подібні висловлювання можна побачити майже у всіх рецензіях на концерти, в програмі яких були твори німецьких композиторів.

Показовим був концерт 1941 р., який репрезентував три основні напрями німецької професійної музики: фортепіанної, камерної та камерно-вокальної, на прикладі творчості Шуберта. Спочатку прозвучали Інтермецо опус 118 Ля-мажор та Рапсодія опус 79 фа-мінор для фортепіано у виконанні М. Роговської. Піаніст з великим досвідом акомпаніатора, Б. Кудрик особливо уважно рецензує виступ піаністів-солістів та акомпаніаторів, а великий досвід участі в камерних ансамблях дозволяє йому більш професійно оцінювати ансамбль. Найцікавішою частиною програми стала вокальна, у якій прозвучали твори Ф. Шуберта, Р. Шумана, Й. Брамса, Г. Вальтера, Р. Штрауса. Будь-яка з цих пісень стала б прем'єрою якби її виконали зараз, та в 20-40-х роках ХХ ст. це був звичайний репертуар для галицької публіки.

З цієї рецензії стає відомим факт заснування Львівського Струнного квартету у складі М. Лепкий, І. Ковалів, М. Лобашевський, Е. Шмофф.

Цікавою сторінкою міського життя була діяльність Дитячої музичної школи, концерти-«пописи» якої завжди були в полі зацікавленень дописувачів, адже більшість рецензентів працювали у ВМІ ім. М. Лисенка, при якому діяла згадана школа. Зазвичай рецензенти (С. Людкевич, В. Барвінський, Б. Кудрик) дають обережну, поблажливу і доброзичливу оцінку інтерпретаторам творів, враховуючи виконавські можливості юних музикантів, учнів музичної школи. Цінність цих рецензій у тому, що вони дають уявлення про виконавський стиль відомих у подальшому виконавців на початку їх кар'єри: С. Сапруна, В. Баранського, Н. Шевченко, Л. Деркач.

Висновки. Отже, публікації на сторінках газети «Львівські вісті» свідчать про наявність достатньо різностороннього концертного життя Львова у період німецької окупації. Митці Львова, діючи у непростих умовах воєнних буднів та ідеологічного тиску з боку влади, змогли підтримати достатньо високий професійний рівень мистецького життя. Спостерігається певне піднесення української культури, адже навіть у роки німецької окупації в Галичині збереглася традиція відзначення шевченківських днів, ювілейних дат М. Лисенка, які відзначалися багатством програм, форм проведення, до якої були залучені музиканти-професіонали та велика кількість аматорських хорових колективів, українські учні та студенти. Кожна з цих подій неодмінно мала резонанс у періодиці малої амплітуди видання, у вигляді фахових анонсів, заміток, відгуків, рецензій, розгорнутих статей.

Список використаної літератури

1. *Барвінський В.* IX симфонія. Симфонічний концерт Бетовенських творів / В. Барвінський // Львівські вісті. – 1942. – № 302. – 9-10 серп.
2. *Витвицький В.* Концерт на естраді Літературно-мистецького клубу / В. Витвицький // Львівські вісті. – 1942. – № 356. – 13 жовт.
3. *Витвицький В.* Перший концерт Львівської симфонічної оркестри / В. Витвицький // Львівські вісті. – 1941. – 8 лип.
4. *Г. Л. Орест Руснак у Львові* // Львівські вісті. – 1942. – № 271. – 4 лип. (58).
5. *Г. Л. Орест Руснак у Львові* // Львівські вісті. – 1942. – № 271. – 4 лип.
6. *За Радянську Україну.* – 1941. – 31 лип.
7. *Кудрик Б.* Другий симфонічний концерт з участю Христі Колесси / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1943. – № 467. – 4 берез.
8. *Кудрик Б.* Другий симфонічний концерт Фр. Вайдліха / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1942. – № 371. – 30 жовт.
9. *Кудрик Б.* «Циганський барон» на галицькій сцені / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1941. – № 62. – 19 жовт.
10. *Кудрик Б.* Вечір молодих талантів / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1942. – № 255. – 16 черв.
11. *Кудрик Б.* Концерт Зенона Дольницького / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1941. – № 107. – 7 груд.
12. *Кудрик Б.* Прощальний концерт Ореста Руснака / Б. Кудрик // Львівські вісті. – 1942. – № 254. – 15 черв.
13. *Львівська філармонія : до і після століття.* – Л, 2006. – 74 с.
14. *Львівські вісті.* – 1942 – № 56/180.
15. *Львівські вісті.* – 1943 – № 55/475.
16. *Львівські вісті.* – 1944 – № 67/786.
17. *Мазепа Л.* Шлях до музичної академії у Львові : у 2-х т. – Т. 1 : від доби міських музикантів до Консерваторії (поч. XV ст. – до 1939 р.) / Л. Мазепа, Т. Мазепа. – Л. : Споллом, 2003. – 287 с.
18. *Мазепа Л.* Шлях до музичної академії у Львові : у 2-х т. – Т. 2 : від Консерваторії до Академії (1939–2003) / Л. Мазепа, Т. Мазепа. – Л. : Споллом, 2003. – 199 с.
19. *Мельник Л.* Музична журналістика : теорія, історія, стратегії. На прикладах із щоденної преси Львова від початків до сьогодення : моногр. / Л. Мельник. – Л. : ЗУКЦ, 2013. – 383 с.
20. *Паламарчук О.* А музи не мовчали / О. Паламарчук. – Л. : Зерна, 1996. – 96 с.
21. *Що приносить день* // Львівські вісті. – 1942. – № 372. – 31 жовт. (90).

Резюме

Здійснена спроба систематизувати музично-критичні матеріали на сторінках газети «Львівські вісті» – офіційно дозволеного німецькою владою щоденного видання, яке існувало впродовж 1941-1943 рр. та реконструювати концертне життя Львова зазначеного періоду.

Ключові слова: концертне життя Західної України в період німецької окупації, Львівське радіо, ювілей М. Лисенка 1942 р., Шевченківські святкування 1941-1943 гг., музична критика.

Summary

Fisher T. The concert life of Lviv during the Nazi occupation in the press

The article is an attempt to codify musical and critical material in the newspaper «Lviv' news» – approved by German authorities dailies that existed during the 1941-1943 biennium and reconstruct the concert life of the city at the said period.

Key words: concert life in Western Ukraine during the German occupation, Lviv Radio, anniversary M. Lysenko 1942, 1941-1943 Shevchenko celebrations, music critic.

Аннотация

Фишер Т.П. Музы под цензурой: концертная жизнь Львова во время нацистской оккупации в свете прессы

Предпринята попытка систематизировать музыкально-критические материалы на страницах газеты «Львовские вести» – официально разрешенного немецкими властями ежедневного издания, существовавшего на протяжении 1941-1943 гг., и реконструировать концертную жизнь Львова вышеупомянутого периода.

Ключевые слова: концертная жизнь Западной Украины в период немецкой оккупации, Львовское радио, юбилей М. Лысенко 1942 г., Шевченковские празднования 1941-1943 гг., музыкальная критика.

Надійшла до редакції 17.11.2014 р.

УДК 7.072.2.(=161.2)(100)«19»

Г.П. Новоженець-Гаврилів

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ НА ТЕРЕНАХ НІМЕЧЧИНИ

Історія українського народу знала кілька еміграційних хвиль до Європи, зокрема й до Німеччини. Перша хвиля, так звана «трудова» еміграція, розпочалася в останній чверті XIX ст. і тривала до початку I Світової війни. Друга – у період між I та II Світовими війнами й була зумовлена політичними репресіями на етнічних українських територіях, що ввійшли до складу новоутвореного СРСР. Третю хвилю еміграції, що пройшла наприкінці II Світової війни, сформували переважно репатріанти з американської, англійської, російської окупаційних зон, що виникли після II Світової війни на території Німеччини та Австрії. Вони й залишили по собі чимало інформації про власну культурну діяльність.

Німеччина через свою геополітичну ситуацію стала для українців еміграційним пунктом у різні еміграційні періоди. Берлін став потужним центром української мистецької еміграції міжвоєнного періоду. Там до 1921 р. діяло посольство УНР. 1926 р. П. Скоропадський заснував у Берліні Український науковий інститут, що мав багатий архів і бібліотеку (знищені під час бомбардування 1945 р.). В інституті читав лекції з історії культури проф. В. Залозецький – знавець дерев'яного будівництва та візантійського мистецтва. В мистецьке середовище Берліна влилися М. Бутович, Ф. Ємець, Г. Крук, В. Масютин, І. Мозалевський, Р. Лісовський, Є. Скоропадська [3]. У міжвоєнному Берліні свою діяльність розгорнув український скульптор, один із співзасновників кубізму, О. Архипенко і у Берліні протягом 1912-1922 рр. діяла його художня школа.

Період між війнами виявився найсприятливішим щодо культурно-мистецької адаптації українських митців у Німеччині в порівнянні з іншими періодами. Це час, коли прогресивна українська молодь потягнулася до європейських столиць, академій з метою творчої реалізації. Зокрема студентами Берлінської академії мистецтв стали Ф. Ємець, В. Масютин, Р. Лісовський, М. Вакер, Г. Крук. У Мюнхенській академії, в Ашбе навчався Д. Бурлюк; Вищу графічну школу у Ляйпцігу закінчив М. Бутович. Митці гуртувалися. Українську студентську молодь Берліну об'єднувала Українська студентська асоціація, підтримувана професорами І. Мірчуком та З. Кузелею [6]. Активізувалось виставкове життя. 1933 р. у приміщенні Державної німецької бібліотеки пройшла виставка «Українська графіка», що об'єднала 91 автора та привернула увагу глядачів і мистецької критики. В Берліні як скульптор реалізував себе Ф. Ємець і по закінченні Берлінської академії став її професором. У своїй творчості він орієнтувався на спадщину італійця Донателло, був прихильником класицистичного вислову в мистецтві [2]. Його різцеві належать скульптурний «Портрет Григорія Сковороди», «Портрет бандуриста».

У 1970-х роках скульптор емігрував до Венесуели. Поряд із Ф. Ємцем творчо працював В. Масютин. Реалізував він себе у ксилографії, а також як автор серії офортів із фантастичними потворами. Крім цього, висловлював себе і в об'ємній пластиці як майстер медальєрства: медалі Б. Хмельницького, І. Мазепи. В. Масютин видав книгу «Гравюра і літографія».

1918 року до Берліну емігрувала донька П. Скоропадського Єлизавета. Працювала у ділянці скульптури, сповідувала реалізм. Відомі її скульптурні твори «Гетьман Павло Скоропадський», «Ангел», низка дитячих портретів. Згодом жила у Оберсдорфі. «Твори Є. Скоропадської стоять на високому мистецькому рівні і свідчать про її високий талант» – засвідчує «Allgeauer Anzeigenblatt» від 18.6.1952 [11; 105].

Із 1930 р. у Німеччині перебував художник М. Бутович, що закінчив Вищу графічну школу у Лейпцігу. Виконував дослідницьку роботу в Українському науковому інституті в Берліні. Видав альбом дереворитів «Українські душі», в якому звернувся до української демонології [6; 25].

1936 р. стипендію Українського наукового інституту в Берліні отримав Г. Крук, що студіював у професорів Гітцберга і Фоке. 1944 р. він переїхав із Берліна до Мюнхена, де викладав у UNRRA як професор університету. Г. Крук у скульптурі вирішував формальні проблеми, зокрема проблему руху. Його танцівниці, бігуни – це динамічні скульптурні композиції. Улюблена тема Г. Крука – портрети українських селян, де скульптури-брили передають внутрішню суть українського селянства [8]. Так чи інакше «всі твори Крука пов'язані з темою людини», – характеризує творчість скульптора проф. Г. Прокопчук (Siehe: Prokoptschuk, «Ukrainer in Munchen», Bd. I, S.96) [11; 89].

З Німеччиною у період студій та творчого вишколу пов'язані імена українських митців І. Мозалевського, М. Вакера, Р. Лісовського.

У лютому 1933 р. у Державній мистецькій бібліотеці Берліна відбулася презентабельна резонансна виставка української графіки – «Gebrauchsgraphik». Мистецтвознавець В. Борн у графічній творчості українських митців виділяв національні складові, зокрема «С. Гординський поєднує українські національні елементи з модерними мистецькими тенденціями...» [11; 47-50].